

**KÖZÉPISKOLÁINK
ÉS A MAGYAR ALFÖLD.**

ÍRTA

KARDOS ALBERT

SZENTESI GIMN. TANÁR.

Ára 10. kr.

SZENTESEN

NYOMATOTT SIMA FERENCZNÉL

1800.

I.

Középiskoláink és a magyar alföld.

Néhány évvel ezelőtt, az 1887. évi közoktatási költségvetés tárgyalása alkalmával, Kiss Albert országos képviselő panaszt emelt a közoktatási kormány ellen, a miért az alföldi kis gimnáziumoknak megszüntetésére törekszik és a miért egyáltalában a magyar vidékeket a vegyes ajku megyék és városok kedvéért a középiskolák elhelyezésekor rendszeresen elhanyagolja. — A panasz, melybe nem csekély vád is belevegyült, elhangzott, a nélkül, hogy nagyobb figyelemre méltatták volna akár a minister, akár a képviselők, akár a tanügy férfi ai. — Bennem azonban már akkor is visszhangot keltett, már csak azért is, mert én is olyan alföldi kis gimnáziumban, a szoboszlóiban, kezdtem középiskolai tanulmányaimat és mert még e felszólalás előtt foglalkoztam a Debrecen körüli csonka gimnáziumok kérdésével.

Azóta pedig, hogy a sorstól osztályrészemül jutott, hogy tanári hivatásomat szintén egy ilyen alföldi csonka gimnáziumban teljesítsem, sokat gondolkoztam a kérdésen és végül is arra a meggyőződésre jutottam, hogy Kiss Albert felszólalása mindenesetre több figyelmet, sőt komoly megfontolást érdemelt volna. — Elhatároztam tehát, hogy igyekezni fogok ez eszmét halottaiból föltámasztani és most, midőn e kérdést a tanügy és magyar alföld

barátainak figyelmébe ajánlom, az az óhajom, hogy szavam bárcsak ne lenne pusztába kiáltó szózat, mint a milyen volt az első felszólalóé.

1.

Mindenekelőtt azzal a kérdéssel kell tisztába jönnünk, hogy középiskoláink elhelyezése mutat-e valósággal valamely aránytalanságot és visszásságot? – A szorosabb értelemben vett Magyarországon, Fiumét is beszámítva, ez idő szerint 180 középiskola áll fenn, még pedig 151 gimnázium és 29 reáliskola; vagyis körülbelől minden 1500 nsz. kilométerre és körülbelől minden 80,000 lakosra egy-egy középiskola. Mielőtt megvizsgálnám, hogy a lakosság és a középiskolák között talált arány illik-e a magyar alföldre is? először is meg kell jegyezmem, hogy mit kívánok érteni ez értekezés folyamán a czímben foglalt magyar alföldön. – Nem azt a földrajzi fogalmat, melyet a Kárpátok és a legnyugatibb Alpok által közrefogott síkságot alkot, hanem a szó szoros értelmében vett *magyar* alföldet, hazánknak azt a legszebb részét, melyet tiszta magyarság lakik, körülbelől a Közép-Tisza mentét, Tokajtól Szegedig, a Bodrog torkolatától a Maros beömléséig. – A magyar nemzetnek gerince ez, melyhez hozzátartoznak Szabolcs-, Heves-, Hajdú-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Pest-Pilis-Solt-Kiskun-, Békés-, Csongrád- és Gsanádvármegyék egész területükkel és összes lakosaikkal és a melyhez hozzászámíthatjuk Biharnak két-, Szatmárnak egyharmadát, Borsodnak, Bács-Bodrognak és Aradnak egy-egy negyedét. – Ezen, az Istentől megáldott és a költőktől megénekelt gazdag területen, ha Budapest fővárosát ki is vesszük, három millió magyar él, a magyarságnak majdnem fele, és e lakosságra összesen mégis csak 33 középiskola esik, névszerinti az aszódi,

bajai, békési, csabai, debreczeni, egri, hajdu-böszörményi, h.-nánási, hódmezővásárhelyi, jászberényi, kalocsai, karczagi, kecskeméti, kiskun-félegyházi, kiskun-halasi, kisújszállási, kunszentmiklósi, mezőtúri, nagykárolyi, nagykőrösi, nagyszalontai, nagyvárad, nyíregyházai, szarvasi, szegedi, szentesi, szolnoki és zentai gimnáziumok; továbbá a debreczeni, kecskeméti, nagykállai, nagyvárad és szegedi reáliskolák. – Ha e két szám között minden magyarázat nélkül felállítjuk az arányt, akkor is mindjárt, első tekintetre föltűnik a kedvezőtlen viszony, melyben a tiszta magyarság vidéke a vegyes ajkú országrészekhez áll. Mert ime a magyarság területén több mint 90,000 lakosra jut egy-egy középiskola az átlagos 80,000-nyi lakossággal és a vegyes ajkú vidékeknek 65000-nyi lakójával szemben, holott már azt is helytelennek és a nemzeti politika szempontjából érthetetlennek kell tartanunk, hogy az államnak uralkodó eleme közoktatási intézetek dolgában miért nincs sokkal kedvezőbb helyzetben a többi nemzetiségeknél? Azonban még visszásabba válik az arány, még sajnosabbnak tűnik föl a magyar alföld állapota; sőt valósággal mellőzöttnek és elhanyagoltnak tarthatjuk a magyarságot, ha a holt számokba lelket öntünk és jórészüket meg is szólaltatjuk.

Ha például e megyéket egyenként vizsgáljuk, a középiskolák elhelyezésében sok helyt alig felfogható visszaságra találunk. Avagy természetesnek tartjuk-e, hogy Csanádban, egyik legmagyarabb és aránylag legnépesebb megyénkben, ahol az ősi csanádi püspökségnek, valamint magának az államnak is óriási uradalmi területek el, egyetlen egy középiskola sem áll fenn? Ez a szomorú állapot különösen akkor tűnik föl természetellenesnek, ha e 120,000 magyar lakossal szembeállítjuk Brassóvármegye 89,000 lakóját 6, mondhat középiskolájával.

Nem nagyon vigasztaló képet mutat Szabolcsvármegye sem, melynek 220,000 lakosára csupán két középiskola esik, ezek közzül is az egyik, a nyíregyházai, csak a múlt évben lett teljessé, a másikra pedig, a nagykálalaira ki van mondva a fokenkénti megcsonkításnak miniszteri ítélete. – Bihar- és Hevesvármegyéknek sincs mivel dicsekedniök; mert mindkettőben 110-120 ezernyi lakosságra jut egy-egy, nem is mindig teljes középiskola, sőt a magunk vármegyéje, Csongrád is csak úgy megszégyelheti magát; mert ha Szegedet és H.-M.-Vásárhelyt, e két teljesen különálló törvényhatóságot kiszakítjuk belőle, a tulajdonképeni vármegyének 115 ezer lakosát szellemi táplálékkal egyetlen egy középiskola, a szentesi látja el, az is csak hat osztályú és gimnáziumnak csupán 3 év óta nevezhető.

Szintoly kedvezőtlen tapasztalatokra jutunk, ha az alföldi városokat vesszük szemügyre és a vegyes ajkú vidékek hasonló népességű községeivel hasonlítjuk össze. Tudjuk, hogy a középiskoláknak városok a székhelyei, különösen a 15,000 lakoson felül álló városok. Hazánkban 55-re tehetjük e községek számát és ezek közzül csupán 8 nem részesül a középiskola áldásaiban. E nyolc várost természetesen – akarom mondani: a lehető legtermészetesebben – majdnem kivétel nélkül a magyar alföldön kell keresnünk. Az első helyet közöttük Makó foglalja el, mely több, mint 30,000 lakosával kénytelen a középiskola jótéteményeit nélkülözni, majd Czegléd és Csongrád következik utána, és ott találjuk még Békés-Gyulát, Orosházát, H.-Szoboszlót és Kun-Szent-Mártont. E művelődési eszköz nélkül hagyott városok csak akkor lesznek fölöttébb szomorúan kiáltó példákká, ha szembeállítjuk az olyan középiskolával bíró városokat, mint a milyenek) Felső-Lövő 1300, Podolin 1500, Privigye 2900 lakossal, hogy nagyközség

számba is alig menő sok apró-cseprő helységek közztil többet ne említsek.

Most pedig tekintsük magukat a középiskolákat.

Íme közzülök néhány mindjárt el fogja árulni, hogy nem tisztán a tiszta magyarság céljait mozdítja elő, hanem a magyar alföldnek szélére esvén, a nemzetiségeknek is szolgál, mint például Nagyvárad az oláhságnak, Szeged a szerbeknek és németeknek, Baja és Zenta a ráczságnak. A középiskolák jórésze pedig, a 33 közzül 16, abból a balhitünkéből fog bennünket kiábrándítani, mintha mindannyi valóságos középiskola volna; 14 gimnázium és 2 reáliskola el fogja mondani, hogy csak fél, vagy legfeljebb kétharmadrészben érdemli meg a középiskola nevét; mert négy, vagy legjobb esetben hat osztályt foglalnak magukban és e szerint nem is felelhetnek meg teljes hivatásuknak. – A tiszta magyarság közepett tehát a középiskoláknak majdnem fele csonka, holott az egész országot tekintve, a középiskoláknak csak egyharmada nem teljes.

A csonka és teljes intézetek közötti viszony pedig, Kiss Albert beszéde óta, lényegesen javult; mert azóta nyert betetőzést a szolnoki és nyíregyházai gimnázium, legújabbán pedig a nagykarolyi közeledik a teljességhez.

Más körülmény is bizonyítja, hogy a magyar alföld méltán panaszkodhatik mellőzés és elhanyagolás miatt. – Országszerte a csonka gimnáziumok a fejlődés irányát mutatják, csak az alföldön történt az meg, hogy az állami támogatás elmaradván, egy gimnázium, a szoboszlói, végkép megszűnt, kettő pedig, névszerint a kunszentmiklósi és hajdu-nánási, elveszítette felsőbb osztályait és így algimnáziummá sorvadt össze.

De az államnak a magyar alföld iránt tanúsított közömbössége, mondhatnók vétkes hanyagsága csak akkor

ötlik igazán szemünkbe, ha az alföldi középiskolákat jellegzők és fenntartójuk felől kérdezzük meg. Majdnem lehetetlen választ nyerünk. A 28 gimnázium közül csak egyetlen egy viseli az állami nevet, a szolnoki, de ennek is fenntartásához a költségek felével Szolnok városa járul és különben is csak harmadik esztendeje, hogy állami kezelésbe jutott, némi állami támogatásban is csak egyetlen egy, a nyíregyházi részesül.

A reáliskolák között is a szegedi és a nagy-kállai községi alapítások voltak, valószínűen a kecskeméti és nagyváradai is, úgy, hogy az állam csupán annyit tett, hogy kész intézeteket vett át többé-kevésbé a saját terhére.

A magyar alföldi középiskolák fentartása tehát majdnem kizárólag a felekezetekre és községekre súlyosodik, és pedig főképen az ev. ref. és ág. ev. felekezetekre, melyek nem nagyon rendelkeznek gazdag egyházi alapítványokkal, továbbá azon városokra, a melyeknek százados elmaradottságuk miatt számtalan közgazdasági és közművelődési feladatot kell nagy hirtelen megoldaniok és a melyek különben is időközönként élet-halál harcot vívnak hazánk legpusztítóbb veszedelmével, a Tiszának és mellékfolyóinak árvizével. Nem csoda, ha sem a felekezetek, sem a községek nem gondolhatják úgy iskoláikat, mint az állam. – A közoktatásügyi miniszteri jelentések is fölemlégetik, hogy az alföldi felekezeti és községi intézetek sok helyt roskatag és czélszerűtlen épületekben szorongnak, a legszükségesebb bútornak, fölszerelésnek és taneszközöknek is gyakran híjjával vannak. – De nemcsak anyagiakban látnak szűkséget, hanem a szellemi erőkről is ritka középiskolában van kellő gondoskodás. A tanárok alighogy megütik a törvényszabta minimális számot, munkaterhök a rendesnél jóval nagyobb, fizetésök az államinál sokkal kisebb, Az még boldog intézetnek

mondhatja magát, mely tanárait 1000-1200 forinttal javadalmazza, mikor számos gimnáziumban csak 900 forint a tanári fizetés, sőt Félegyházán a tanári kar csúfjára, a gimnáziumi tanároknak 700 forintból, az állami legkisebb fizetés feléből kell tengődniök.

Mindezen felekezeti és községi intézetek szorult viszonyait a kormány észre sem veszi, eszébe nem jut egyiknek vagy másiknak új épületet emelni, fizikai vagy könyvtári felszerelést ajándékozni, a tanároknak a megélhetésre is kevés javadalmazását csak valamennyivel is emelni, sőt még erkölcsi támogatásban vagy némi elnézésben sem igen részesíti, mert ha a felekezet vagy község új épületet alkot, az építés keresztülvitelében és a felszerelésben mereven ragaszkodik a törvény és rendeletek követelményeihez, úgy, hogy a nagy áldozattól a legtöbb iskolának fentartó testülete visszariad. Innen magyarázható, hogy az alföldön alig egy-két helyen emelkedett a tudomány számára új csarnok, míg a vegyes ajkú vidékeken egymásután avatják föl a zsolnai, eperjesi, pancsovai, brassni stb. díszes épületeket, továbbá, míg az alföldi iskolák tanárai régi csekély javadalmazásukkal tolják egyik napot a másik után, addig a rozsnyai, rimaszombati, máramaros-szigeti, zilahi és a legtöbb erdélyi középiskolák tanárainak helyzete a legutolsó években föltűnően megjavult, fizetésök néhol majdnem megkétszereződött.

A többször említett Kiss Albert képviselőt tehát nem politikai és nem is felekezeti elfogultság vezérelte azon felszólalásában, mely a magyar alföldet a közoktatási kormánytól mellőzöttnek, elhanyagoltnak tüntette föl és a mely egyáltalában a magyar alföldről bebizonyította, hogy középiskolák tekintetében aránytalanul hátrább áll az ország egyéb, kivált vegyes ajkú vidékeinél. – Fel-

szólalása annak idején annyival is jogosultabb volt, mivel akkor az állam a szolnoki gimnáziumot még nem vette át, a nyíregyházait sem segélyezte és a mi szentesi gimnáziumunknak sem adta volt meg a nyilvánossági engedélyt.

Kiss Albert panaszát én ismétlem és fentartom, sőt meg is erősítem azzal, hogy a magyar alföld nem-csupán a szoros értelemben vett gimnáziumokra és reáliskolákra nézve tarthatja magát elhanyagoltnak, hanem még inkább panaszkodhatik egyéb, a középiskolákhoz közel álló tanintézetek hiánya miatt. Avagy méltányosnak gondolhatja-e az alföld, a magyarság szíve, hogy ha széltében-hosszában végig tekintünk rajta, akkor sem találunk rajta többet egyetlen-egy felsőbb leányiskolánál, azt is az ev. ref. egyház tartja fenn Debrecenben; azonban a minisztérium ezt sem tekinti valóságos felsőbb leányiskolának.

Az alföldi városok tehát meg vannak fosztva a művelődés egyik legfőbb eszközétől, a felsőbb leányiskoláktól; még is milyen sűrűn szemére vetik az alföldi városoknak hátramaradottságukat, különösen az idegen nyelvekben és társalgási finomságban, milyen kedvtelve szokták azokat paraszt-városoknak bélyegezni, holott minden szemrehányásnak és minden gúnyszónak jórészen az államra, illetve a kormányra kellene háramlania, mint a mely egymásután állítja föl a felsőbb női intézeteket Trencsénben és Besztercebányán, Sopronban és Pozsonyban, Lőcsén, Temesvárt stb; de éppen nem fordít figyelmet és áldozatot arra, hogy hasonló iskolák jöjjenek létre Szegeden, Szolnokon, Makón és Szentesen stb.

A tudományos középiskolákhoz legtöbb rokoni jellemvonás fűzi a szakiskolák közzül a kereskedelmi és gazdasági középiskolákat; mert sok tekintetben az általános művelődés céljait is szolgálják. A magyar alföldön ilyen

intézetek sem nagy számmal terjesztik a szakképzettséget és általános műveltséget. – Tudtommal azon rengeteg területen, melyet vizsgálatom körébe vontam, csupán két kereskedelmi középiskola áll fenn, az egyik Debrecenben, a másik Szegeden, most van egy alakulófélben Nagyváradon. – De ezen még ne csodálkozzunk; meglepőnek csak azt tartjuk, hogy az a három millió alföldi magyar, kik közül legalább is harmadfél millió ember földműveléssel foglalkozik, kénytelen beérni egyetlen egy gazdasági intézettel, a debrecenivel, holott minden nagyobb alföldi városban régóta kellene gazdasági középiskoláknak virágzaniok földműves iskolákkal kapcsolatban.

Távolabb állanak a gimnáziumtól és reáliskoláktól, de azért meg kell emlékezni a tanítóképző intézetekről is, melyek szintén aránytalanul, t. i. a magyar alföld rovására vannak elhelyezve az országban. Ezen intézetek rendkívüli fontosságáról a magyar szellem és nyelv szempontjából majd később lesz alkalmam szólni; ezúttal csak annyit jegyzek meg, hogy a 71 tanítóképző intézet közül alig egytizedrész működik az alföldi magyarság közepett. Nincsenek ezidő szerint rendelkezésemre teljesen pontos adatok, de tudtommal csak a debreceni, nagykőrösi, félegyházi, szarvasi, kalocsai és bajai intézetek sorozzák növendékeiket a tiszta magyar elemből.

Azt hiszem, senki sem vádolhat elfogultsággal (felekezeti és politikai elfogultság vádja egyáltalában nem is érhet, az alföldi lokális patriotizmusért és a magyar sovinizmusért pedig szívesen magamra vállalom a felelősséget); midőn az eddig elősorolt tényekből és a számszerűleg csoportosított adatokból levonom a következtetést.

A magyar alföld a középiskolák, általában magasabb fokú művelődési eszközök tekintetében sokkal hátrább áll az egész országnál és kivált az országnak vegyes ajkú

vidékeinél; e szerint az alföldi magyarság méltán emelhet panaszt mellőztetése és elhanyagoltatása miatt a magyar állam és kormány ellen.

II.

Érdemesnek tartom az alföld e bajának okait is kutatni. – Nem akarom messzemenő történeti fejtegetésekbe bocsátkozva, elmondani, hogy századokon át leginkább a magyar alföld volt kitéve a török pusztításnak és alkotta legfőbb részét a török hódoltságnak; azt sem akarom elmondani, hogy az alföldi városok e század elejéig, egy néhánynak kivételével, nemcsak külsőleg falvak, hanem jogilag is jobbágyközségek voltak, melyeknek lakossága ha talán fogékonyssággal bírt is a kultúra iránt, érdekében áldozni mindaddig gátolva volt, míg a földesúri hatalom alól előbb váltság, majd törvény által ki nem szabadult. – Nem akarok az okok nyomozásában tovább visszamenni, mint az alkotmány helyreállításáig; mert ez időponttól kezdve jórészt pótolni lehetett volna a százados mulasztásokat és hiányokat, ha több kedvezőtlen körülmény és számos balítélet, ferde felfogás nem játszik közbe.

Közbejártzott talán – és pedig kedvezőtlenül, – a politikai kérdés, nem annyira azon értelemben, mintha a kormány az alföldi magyarságot, mint a szélső elvek főfészkrét, ellenszenves elfogultságból, figyelmen kívül hagyta volna, hanem inkább azon értelemben, hogy e testestől-lelkestől ellenzéki lakosság sérelmet hitt elkövetni meggyőződése tisztaságán és álláspontja függetlenségén, ha az annyira kárhozottatott kormánytól bármiféle segílyt kér vagy elfogad. – Ámbár az is valószínűnek tetszik előttem, hogy ha az alföld nem az Irányiakat és Helfieket, Eötvösöket és Ugronokat, Hermann Ottókat és Polónyiakat küldené fel a képviselőkázba, a mellőztetés még sem vált volna olyan rendszeressé.

Közbejárt a felekezeti kérdés is, szintén nem annyira abban az értelemben, mintha a mindig katolikus közoktatási ministerek az alföldnek túlnyomóan református népét nem zárták volna szívökbe a többi felekezetekkel egyformán, hanem és sokkal inkább azért, mert a felekezetek féltékenyen őrzik és kivált őrizték önkormányzati jogait és mert azt hitték, hogy vallásuk és iskoláik szeplőtlenségén esik folt, ha az államhatalomhoz, kivált a katolikus kultuszminiszterhez, támogatásért fordulnak és így autonómiájukba való beleavatkozásra jogosítják föl. – Ámbár az is tagadhatatlan, hogy egy katolikus miniszter sohasem tudja teljes mértékében átérezni a református egyházak kívánalmait és szükségleteit.

Különbözik az alföldi magyarnak, ha nem is ellenzéki és ha nem is református, természete már az, hogy nem szeret kérni. Büszke reá, hogy a mit alkotott és a mit fentart, az kilelik saját erejéből, *a maga-szegénységéből*; mint mikor vendéget lát, szívesen eldicsekszik véle, hogy a mi a dus asztalon szemnek-szájnak kínálkozik, az mind a házból és a ház körül került ki. – Azonkívül, hogy valamely egyház vagy város állami támogatásban részesüljön, ahhoz sok utánajárás szükséges; először is pártfogót kell keresni és aztán a fáradságot sem szabad sajnálni, a kormánynak minden évben egy-egy küldöttséggel vagy egy tekintélyes képviselő által beadott kérvénnyel alkalmatlankodni; de az alföldi magyar embernek ez az *élelmesség* sem természete. Pedig nagyon igazak a biblia szavai: „Zörgessetek és megnyitvatik, kérjetek és megadatik”, és így ne csodáljuk, ha a kormány tagjai a néma alföldi gyermekek szavát meg nem értve, azoknak adtak, a kik zörgettek és kértek.

Ha már ilyen, a jellemben rejlő okokra találunk, talán joggal állíthatjuk, hogy egy tisztán személyi kérdés

is belejátszott. A magyar közoktatási ministerium székében még nem ült tősgyökeres alföldi magyar ember.

Nem szeretném, ha bárki is félreértene; de különösen nem szeretném, ha szavaimból a legkisebb vád is kiolvasható volna a magyar hazának oly büszkeségeire, mint a milyen Eötvös József, az én örök ideálom, és Trefort Ágost; a magyar közoktatásügy ezen fáradhatatlan bajnoka. De azt hiszem, nem sértem meg az elhunytak emlékét és nem bántom meg a jelenben kormányzó miniszter érzületét, ha elsorolom azon életrajzi eseményeket, hogy úgy Eötvös és Pauler, mint Trefort és Csáky vegyes ajkú városban és vidéken születtek, hogy bölcsőjük fölött nem csupán magyar dal hangzott, hogy már kicsiny gyermekkorukban nemcsak magyarul, hanem egyúttal idegen nyelveken is beszéltek, sőt hogy közülök némelyik (Eötvös és Pauler) előbb fejezte ki érzéseit és gondolatait németül, mint magyarul, másik (Trefort) pedig még késő aggkorában is szívesen használta társalgási nyelvül a németet. Ne is tartsuk tehát különösnek, ha úgy vannak az alfölddel, mint Petőfi a Kárpátok vidékével, hogy *tán csodálják; de nem szeretik*. Ne csodálkozzunk, ha az alföldi magyarságnak érzésében és gondolkozásában, mely még annyi ősit megörzött, az ő teljesen európai világnézetük mindig valami idegenszerűt is talált, hogy az alföldi magyarságnak minden óhaját, minden szükségét az ő más irányban lefoglalt lelkük nem érezte teljes mértékben át, hogy az alföldi magyarságnak minden szívdobbanását az ő érverésük nem adta a legfinomabb rezgéssel együtt vissza.

Azonban hagyjuk e másod- és harmadrendű okokat; valóságos nyitját nem ezekben, hanem közművelődési politikánknak két balhitében, vészhozó ferde felfogásában kell keresnünk.

Az egyik magából a közoktatási minisztériumból indult ki; de csakhamar elterjedt a tanügy munkásainak körében, sőt a társadalom széles rétegeiben. – „Sok a középiskola, kivált a gimnázium, – így hangzott a jelszó, – ezért szaporodott meg oly hirtelen szellemi proletárságunk.

E röpké mondás első felét hangoztatni Magyarországon valóságos bűn; de több ... nevetség. Hazánkban tehát fölöslegesen sok a művelt ember; mert mi egyebet jelenthetne az iskolák sokallása? Ha ezt az állítást valaki a legműveltebb nyugati államban, Német-, Francia- vagy Angolországban merné kockáztatni, még ott is anathémát vonna a fejére; hazánkban pedig, melynek lakosságát a nyugati kultúra csak most kezdi áthatni és a melynek városai csak most kezdenek magukra civilizált képet öltetni, századok múlva is ráérünk az iskolákat és az iskolákkal együtt a műveit emberek számát sokallani.

Azért a társadalmi bajért pedig, melyet szellemi proletárságnak neveznek, az iskolát felelőssé tenni éppen olyan joggal lehet, mint akár a váltóhamisításért és sikasztásért, mert az iskola tanít írni és számolni. – A szellemi proletárság baját még a régi, kiváltságos nemesi Magyarországtól örököltük, a mely nem szeretett, de nem is kellett dolgoznia, még csak tanulnia sem sokat, melynek már Petőfi szerint *munkátlanság volt élete* és a mely megélt a jussaiból is.

Ki volt tehát adva a jelszó, hogy sok a gimnázium. – A kormány e balhittől vezéreltetve, újabb időben nagyon tartózkodóan és hidegen fogadott minden gimnázium-alapításra vagy tovább fejlesztésre vonatkozó tervet; anyagi és erkölcsi támogatását több ilyen tervtől megtagadta, sőt közömbösen nézte, vagy éppen örömmel látta, hogy némely gimnázium polgári iskolává degradálja ma-

gát, mint a szoboszlói, vagy hogy a csonka intézetek még csonkábbra sorvadnak össze, mint a nánási és kun-szentmiklósi, – kivált ha ez intézetek a magyar alföldön állottak fenn.

S ezzel rátérhetünk a másik balhite, közművelődési politikánknak legferdebb és legveszélyesebb tévedésére. – Ez pedig röviden szólva, abban áll, hogy *közüktatási politikánk kezdettől fogva elébbvalónak tartotta, máig is elébbvalónak tartja az ország nemzetiségeit a magyar kultúrának megnyerni, mint a tulajdonképeni magyarságot magasabb, igazán európai műveltség fokára juttatni.* – Ez a valóságos oka, a miért a tiszta magyarság, kivált az alföldi magyarság, háttérbe szorul a vegyes ajkú vidékek előtt. A bibliai tékozló fiúnak története ismétlődik hazánkban több, mint húsz esztendeje minden nap; a közoktatási kormány százszor jobban szeret egy megtért, vagy legalább megtérni ígérkező nemzetiségi vidéket, mint egy egész életen át hű, áldozatra kész magyar várost. – Pedig bizony, bizony elmondhatjuk, hogy visszas dolgot cselekszik a kormány. Úgy tesz, mint a ki házat épít és az oldalakon és széleken elvesztegeti az erős szikladarabokat, a fal közepére nem marad csak törmelék. Milyen könnyen megeshetik, hogy a nagyon is súlyos oldalak nyomása alatt a fal közepe, a zárkő összeroppan! – Úgy tesz a magyar kormány, mint az az orvos, aki betegének élőereiben gyöngének találja az érverést és nem a szív működését igyekszik hatványozni, hanem csupán a külsőleg nyilvánuló érverést fokozza mindenféle mesterséges eszközökkel. Milyen könnyen megtörténhetik, hogy míg e kísérletek folynak, az elhanyagolt szív végkép megszűnik dobogni.

Hazánk épületének a magyarság a zárkőve; vigyázni kellene, hogy a súlyos oldalfalak reá ne omoljanak! Hazánk

testének a magyarság a szíve; vigyázni kellene, hogy dobogása meg ne gyöngüljön !

Egyáltalában nem volna-e természetesebb, ha a kormány nem apró csillagokat gyűjtogatna meg egymástól messze' elszórtan, melyeket egy felhőske is eltakar, hanem égy központi napot ragyogtatna, melynek fénye és melege a legsűrűbb fellegeket is áthatná és a melynek ereje a legmesszebb eső bolygókat is vonzása körében tartaná. Hazai naprendszerünkben csak a magyarság lehet az a központi nap, a fény és meleg, mely a tudatlanság legsötétebb felhőit is átjárj a és a határszéli nemzetiségeket is a hazához köti; csak a magyarság közepéből kisugárzó tiszta magyar kultúra lehet.

III.

De nem akarom magamat magasra ragadtatni a szónoki hasonlatok régióiba. A bizonyításnak és meggyőzésnek nyugodt és higgadt hangját kell ismét megtalálnom, hogy cáfolhatatlan érvekkel kimutassam, milyen visszás és veszedelmes közművelődési politikánk mai iránya és milyen más utat kell követnie.

Rég elfogadott igazság, hogy hazánkban a magyar elem hatalmi kérdése tulajdonképen a magyar kultúra kérdése. A mint a magyar elem századokon át fölülmúlta az ország más nyelvű lakóit államalkotó és nemzetfentartó tehetségekkel és tulajdonságokkal, úgy ezentúl is fölül kell múlnia e tulajdonságok leghathatósabikával, a műveltséggel. A magyarságnak tehát mindenekelőtt magas műveltségi fokra kell emelkednie és e célt nem szabad semmiféle más tekinteteknek alávetnie. — A magyar nemzet már sokat áldozott nemzetiségének kedvéért, sokszor lemondott egyik-másik *fontos érdekéről*; de a magyar kultúra érdekeiből a nemzetiségek kedvéért soha

egy mákszemnyit sem lett volna szabad engednie. Pedig az engedékenység máig is kísért; még mostanában is a görög nyelvi új törvény mellett egyik érvül az szolgál, hogy hazánkban, kivált a vegyes ajkú vidékeken, úgy is sok nyelvvél bajlódik az ifjú. Az ilyen nyilatkozatra csak dr. Kármánnak kárhoztató ítéletét ismételhetjük, a ki *valóságos nemzeti bűnnek tartja a határszéli lakosság miatt az egy tömegben lakó magyarságnak művelődését alábbszállítani.*

A kultúrának legelső sorban és majdnem kizáróan iskolák az eszközei. A magyarságot tehát bőségesen el kell látni ez eszközökkel. Ki kell fejleszteni és föl kell virágoztatni az iskolákat, a hol már működnek; újakat kell teremteni és elősegíteni, a hol még nincsenek; még pedig első sorban középiskolákat, mert ezek nevelik a művelt, a vezetésre hivatott osztályokat, de azonkívül minden rendű és rangú tanintézetet a legalacsonyabbtól a legmagasabbig, a népiskolától az egyetemig.

Ha a kormány már sokallja a középiskolákat, akkor ne az alföldieket tartsa fölöslegeseknek és ne a tisztán magyar vidékek intézeteinek a vesztét nézze tétlenül és közömbösen, hanem azokat a felső magyarországi néptelen gimnáziumokat (a trsztenait, privigyeit, podolinit, szentgyörgyit stb.) oszlassa fel és helyezze át a magyar alföld stirű népességű tájaira (Makóra és Czeplédre); ha pedig fejlesztésről van szó, akkor ne Rozsnyónak és Rimaszombatnak, Zilahnak és Szászvárosnak, Selmecznek és Beszterczének nyújtson először segítséget, hanem Mező-Túrnak és Szenteknek, Félegyházának és Csabának stb.

A kormány a maga eljárásának a visszásságát már abból is észrevehette volna, hogy az abszolút uralom is Ipen azt a politikát követte, szintén az idegen ajkú városokat istápolta a magyarok rovására. Milyen boldog

Pozsony és Sopron, Kassa és Eperjes, Brassó és Szeben! A német kormány azért kedvezett nekik, azért tette majdnem mindannyit közigazgatási és szellemi központtá, mert németek voltak; a magyar politika csak úgy dédelgeti őket – és miért? Mert nem magyarok.

Közoktatásunk vezetőinek már rég be kellett volna látniok, hogy az iskolák a nemzetiségi vidékeken kétélű fegyver, a mely nagyon könnyen ellenünk is fordulhat. S valóban, a vegyes ajkú városokban fennálló tanintézetek hazánknak számos hű magyart szereztek; de egyúttal nem kevés megátalkodott nemzetiséget is neveltek. Ha a pánszláv, dákoromán, omladinista és német érzelmű izgatók és vezérek során végig tekintünk, közöttük a magyar állami iskoláknak nem egy növendékére fogunk találni, a kik a magyar áldozatból fenntartott intézetekben nyert tudományukat és műveltségüket éppen a magyarság ellen használják föl.

Azonban ennél a nyílt ellenségnél nagyobb veszély fenyegeti a magyarságot. Egy titkos mérgeg terjed jó idő óta a magyar kultúrában, egy láthatatlan betegség sorvasztja a magyar nemzeti szellemet, mint azt a fát, melynek gyökerei szennyes talajból megromlott tápláló anyagot szívnak fel magukba, úgy, hogy azt a hatalmas élő fának még oly hatalmas anyagtisztító ereje sem tudja éltető táplálékká átváltoztatni. A magyar kultúrának, a nemzeti szellemnek és nyelvnek tisztasága meg van vesztegetve és hova-tovább pusztulásnak van kitéve. – A hazai művelt osztály a maga tagjait nagyon is nagy számban sorozza a vegyesajkú vidékekről, az idegen nemzetiségekből. – Ez természetes; mert az iskolák első sorban a vegyes nyelvű lakosság előtt nyitvák, mint a melynek közepette fentállanak; ez a vegyes nyelvűség, – sajnos – fővárosunknak is jellemvonása. –

Az a nagy hadsereg tehát, melyet az állami tisztviselők, az ügyvédek, orvosok, papok, tanárok és tanítók alkotnak és a mely az államot nemcsak politikailag, hanem szellemileg is vezeti, aránytalan nagy számmal újonczoz katonaságot a nemzetiségi vidékekről. Ha csak egyetlen egy tekintetet vetünk is a honoratiorok névsorára, mindjárt tisztában lehetünk azzal, hogy a műveltek osztályában elhatalmasodott a nem tiszta magyar elem, noha a névmagyarosítás némileg zavarja számításunkat.

Kiváltképen a lelkészi karnak és a tanügy férfiainak kellene tisztán a magyarságból kikerülniök; mert a szószékről és tanszékről elhangzó beszéd, habár hazafias érzéstől van is áthatva, ha idegenszerű kifejezésekkel van telve, egy egész községnek és egy egész nemzedéknek képes a magyaros nyelvérzékét megrontani.

Már pedig bármilyen nagy legyen a magyar fajnak asszimiláló ereje, az egyszerre tömegesen betóduló nemzetiségeket nem bírja áthasonlítani, még ha magukat az idegen ajkúakat a legjobb akarat vezeti is e processusban. – Ezen a ponton sem szeretném, ha félreértenének, azért nem bocsátkozom hosszabb fejtegetésbe. A ki ismeri az alföldi, a dunántúli vagy székelyföldi magyart, az rögtön megérzi azt a különbséget, a mely elválasztja ezeket a pozsonyi, az eperjesi, a selmeczi, lugosi, vagy akár a budapesti magyartól érzésben, gondolkozásban és kivált nyelvben.

Egyébiránt a magyar tudománynak bajnokai és a magyar nyelvnek éber őrei már rég megkondították a vészharangot azon veszedelem miatt, a melylyel az idegen, kivált a német szellemnek és nyelvnek inváziója fenyeget bennünket. – Az igazán magyar tudósok már régóta hirdetik, hogy a magyar nemzeti gondolkozást háttérbe szorítja az idegenszerű fölfogás; a magyar nyelv-

szek pedig be is bizonyították, hogy nyelvünknek, tisztaságát, eredetiségét majdnem ellenállhatlan erővel vesztegeti meg a német nyelvnek titkos mérge. – Annyi bizonyos, hogy nyelvünk az alatt a nyolcz század alatt, a míg a latinnak a fensőbbségét kellett túrnie, nem vesztett annyit eredeti sajátságaiából, mint azon egy száz év alatt, a mióta a németnek járma alatt nyög.

A magyar szellemnek és nyelvnek féltékeny őrei azonban nem várták be tétlenül a veszélyt, hanem igyekeztek gátat emelni, ha nem is a behatolása, legalább a terjedése ellen. Felkutatták és folyton kutatják mindazt, a mi eredeti, a mi sajátságos a magyar nép költészetében és nyelvében, és e kincsesbánya tömegtelen eszközt nyújtott és nyújt ma is az ellenségkép betörő idegen szellemnek és nyelvnek a visszaszorítására.

Én is rá akarok mutatni arra a kincses bányára, a mely a küzdelemhez szükséges, sőt a győzelmet biztosító eszközöket szolgáltathatja: ím az alföldi magyarság az. Az a józan és okos, munkás és becsületes, önérzetes és büszke alföldi magyar nép, mely még romlatlanul megőrizte ősi sajátságait és a mely hazánk történetében nagy jövőre van hivatva. Az a kis és középbirtokos, jobban mondva az a magyar paraszt gazda-osztály, melynek oly hű képét rajzolja Kozma Andor „A magyar paraszt” című pályadíjnyertes költeményében és a melynek a pusztuló dzsenti nagy és szent öröke van szánva: államot alkotni és nemzetet fentartani.

Alkotó tehetségét legjobban bizonyítja, hogy állami támogatás nélkül virágzó városokat és népes községeket teremt; nemzetfentartó képességét pedig azzal tanúsítja, hogy bár rengeteg teher súlyosodik reája és bár az elemekkel is élet-halál harcot visel, folyton gyarapodik számban, vagyonban, anyagi és értelmi erőben.

A nemzetnek erős dereka ez az alföldi magyarság, mert apró, de áldott birtokai után ő fizeti a legtöbb adót és mert legnagyobb számmal közüle válogatják a legdelibb huszárt és a legkitartóbb bakát. – De érző szíve is van a magyar nemzetnek, mert mikor elhangzott a kiáltás: „Veszélyben a haza!” az alföld magyarjai hagyták oda legelőször az ekeszarvát és siettek a szabadság nevelte hazánknak a győzelmes hadseregeknél is nagyobb dicsőségét: Petőfit és Aranyt.

Azonban a nemzetnek ragyogó elméje is az alföldi magyarság kell, hogy legyen; csak váltson a maival homlokegyenest ellenkező irányt közművelődési politikánk; csak tűzze ki első és főczélul a közoktatási kormány: a magyarságot, kivált az alföldi magyarságot, minél magasabb műveltségi fokra emelni.

Nem merem meggyőződéskép hirdetni, hanem engem biztat a remény, hogy ez úgy is fog történni. A magyaralföldnek minden jogos panasza meg fog szűnni; a mellőzést és elhanyagolást jóakaró figyelem és hathatós támogatás fogja felváltani. A közoktatási kormány minden erejét arra fogja fordítani, hogy eddigi mulasztását kipótolja. Rajta lesz, hogy olyan nagy városok, mint Makó és Cegléd, ne legyenek középiskolának híjával; a segélyre szoruló gimnáziumoknak Félegyházán, Kun-Szt.-Miklóson, Szarvason, Csabán, Karczagon, Kisújszálláson stb. segédkezet fog nyújtani, részint hogy a paedagogia követelményeinek megfelelő épületekbe költözhessenek, részint hogy, a kellőleg berendezett szertárakkal a tanítást előmozdítsák, részint- hogy a tanároknak a tisztességes megélhetést biztosítsák.

Továbbá igyekezni fog a kiegészítésre váró csonka intézeteket, milyenek a mezőtúri és szentesi gimnázium,

és a debreceni reáliskola, teljes középiskolákká fejleszteni, – gondoskodni fog, hogy oly népes városok, mint Szeged és Debrecen, még egy főgimnáziummal rendelkezzenek; arról sem fog megfélekezni, hogy az alföldnek égető szüksége van felsőbb leányiskolákra, sőt néhány szakintézetre is, t. i. kereskedelmi és gazdasági középiskolákra. – Végül a magyar alföldön, Debrecenben vagy Szegeden, állítja majd föl a kormány a régóta tervezett harmadik egyetemet, hogy a magyar tudomány az alföld éltető levegőjében szívjon magába eredeti nemzeti szellemet és szerezzen magának az igazság hirdetésére tősgyökeres magyar nyelvet.

Ha e talán több lelkesedéssel, mint meggyőző erővel írott néhány lap csak legkevésbé is hozzájárul merész óhajításaim közül csak a legcsekélyebbnek is megvalósításához, akkor is bőven meg leszek jutalmazva és akkor talán a szíves olvasó sem fogja sajnálni a soraimra fordított időt és figyelmet.